

Сузана Џамтоска-Здравковска

УДК.654.16/.17:340.13(497.7)

Професор на Американскиот универзитет Рас Ал Каимах,

Обединети Арапски Емирати

e-mail: suzana.dzamtoska@ugd.edu.mk

Андон Мајхошев

Вонреден професор

Универзитет Гоце Делчев-Штип

e-mail: andon.majhosev@ugd.edu.mk

Драган Донеv

Лектор

Универзитетот Гоце Делчев-Штип

e-mail: dragan.donev@ugd.edu.mk

РЕГУЛИРАЊЕ НА РАДИОДИФУЗНИТЕ ПРОГРАМИ ВО МАКЕДОНСКОТО ЗАКОНОДАВСТВО И ЗАШТИТА НА ДЕМОКРАТСКИТЕ ВРЕДНОСТИ И ПРИНЦИПИ

Апстракт

Една од главните цели за регулирање на радиодифузните програми е заштитата на публиката од содржини кои можат да и нанесат штета или да го повредат потрошувачот. Кога станува збор за рекламирањето потрошувачите треба да се заштитат од лажни или заведувачки рекламни пораки. Исто така, друга цел на регулирањето на радиодифузијата е заштита на слободата на изразување и демократските вредности на општеството, негување и развивање на културниот идентитет, промовирање на толеранцијата и културниот дијалог.

Во трудот ќе се осврнеме на регулаторните мерки за заштита на демократските принципи и вредности и на индивидуалните права како што се: правото на приватност, заштитата на достоинството, заштита од нанесување штета, правото на одговор и исправка. Исто така, ќе ги разгледаме и регулаторните аспекти на заштитата на малолетниците од содржини коишто можат негативно да влијаат врз развојот на децата, препознавање и заштита од говор на омраза, содржини со кои се поттикнува криминал, безредие или расна, верска или етничка омраза и нетрпеливост.

Клучни зборови: *гледач, реклами, заштита на децата, право на одговор, право на исправка, толеранција*

Suzana Dzamtoska-Zdravkovska

e-mail: suzana.dzamtoska@ugd.edu.mk

Andon Majhosev

e-mail: andon.majhosev@ugd.edu.mk

Dragan Donev

e-mail: dragan.donev@ugd.edu.mk

REGULATION OF BROADCASTING PROGRAMS IN MACEDONIAN LEGISLATION AND PROTECTION OF DEMOCRATIC VALUES AND PRINCIPLES

Abstract

One of the main goals of regulating broadcasting programs is protecting the audience from content that can cause harm or damage the consumer. When it comes to advertising consumers should be protected from fake or misleading advertising messages. Moreover, another goal of regulating broadcasting is the protection of the freedom of expression and the democratic values of the society, fostering and developing cultural identity, promoting tolerance and cultural dialogue. In the paper we will address the regulatory measures for the protection of democratic principles and values and individual rights such as: the right to privacy, protection of dignity, protection against harm, the right to reply and correction. We will also look at the regulatory aspects of the protection of minors from content that may adversely affect the development of children, recognition and protection from hate speech, content that incites crime, disorder or racial, religious or ethnic hatred and intolerance.

Key words: viewer, commercials, protection of children, right of reply, right to correction, tolerance

1. Професионални стандарди на информирањето на новинарите и медиумите

Функционирањето на медиумите, а во тој контекст и новинарската професија се заснова на одредени професионални стандардикои доследно треба да се почитуваат. Доколку тие доследно не се почитуваат во тој случај може да настанат проблеми и нарушување на целокупниот демократски амбиент во

општеството а на штета на објективното информирање на граѓаните. Како најзначајни професионални стандарди на медиумите и новинарската професија се: слобода на критиката, вистината, точноста, чесноста, непристрасноста, чувањето на изворот на информацијата, чување на приватноста на личност, недискриминација, отфрлање на говорот на омраза, почитување на авторските права, знаење и стручност, одговорност и др.

Слободата на изразување и на другите демократски принципи и вредности е најтесно поврзана со стандардите што треба да ги исполнуваат вестите и дневно информативните емисии, како и програмите на радиодифузерите што се емитуваат за време на избори.

Слобода на критиката е важен аспект на слободата на изразување. Понекогаш власта знае да заспие и да не ги гледа општествените проблеми на рационален начин. Последица на тоа е правење на грешки кои понекогаш можат да бидат со несогледиви последици. Новинарот е тој кој што може слободно да ја критикува и контролира власта за направените пропусти и евентуални злоупотреби во вршењето на истата. Тој со своето критичко и јавно изнесување на фактите допринесува власта да го корегира своето однесување, а со тоа и се спречат поголеми негативни последици врз општеството и граѓаните. Критиката преставува конструктивна опомена, совет, рационално соочување и согледување на реалноста, мислењата, аналитичко согледување на проблемот, со цел да се реши на еден демократски и аргументиран начин. Секоја власт во аргументираната критика на новинарите треба да гледа сојузник, а не противник. Критиката овозможува на власта да се отрезни, да ги согледа сопствените слабости во владеењето, како и да преземе соодветни мерки и активности во остранувањето на грешките. Новинарите кои во својата професија се раководат од начелото на независност и критичко мислење се добри професионалци, кои се ценети во јавноста, но непосакувани од моќниците. Ретко која власт поднесува критика, дури и кога таа е добронамерна и аргументирана.

Критиката е многу важна и заради контрола на власта во вршењето на јаните работи. Таму каде што постои слобода на критика и контрола добро функционира целокупниот систем и обратно. Слободата на изразување и критика овозможува професионална независност и интегритет. Независноста се стекнува со неприфаќање на било какви привилегии (материјална, финансиска), како и отфрлање на надворешни влијанија врз новинарската професија. Интегритетот бара интелектуална способност, стручност, компетентност и морална култура. Само способни и стручни новинари, поткрепени со морално делување и однесување, можат да стекнат интегритет во професијата. Не е доволно само да се поседува стручност и компетентност, туку и моралност.

Вистината е фундаментот на секоја професија, особено на новинарската. Без вистина нема иднина на ниту едно општество. Вистината или

ја има или ја нема. Полуистината (нецелосна информација) е еднаква на шпекулација. Информацијата е вистинита кога таа е сеопфатна и целосна. Новинарот има професионална обврска да пренесе точна информација за настанот. Секој факт кој јавно се објавува треба да се провери. Ако фактите се спорни и сумливи, тогаш јавноста треба тоа да го знае. Кога станува збор за изјава и таа треба да се провери дали е вистините и точна. Изјавите никогаш не треба да се фризираат, туку треба да се објавуваат во изворна форма. Вистината не е само професионален стандард туку и етичка норма, морална должност и одговорност. Вистината има законска рамка, односно таа правно се штити и гарантира. Новинарот кој се држи до вистината самиот се штити од евентуални тужби и судски процеси. Недопустиво за новинарската професија е објавување на полуистина или нецелосна вистина. Многу новинари во трката за ексклузивност, слава и успех објавуваат информации кои не се проверени до крај, кои подоцна излегуваат како површни и нецелосни. Затоа, новинарите треба да бидат многу внимателни во објавувањето на информации и за еденист настан треба да консултираат повеќе извори со цел да се комплетира информацијата.

Точноста е следниот стандард на доброто извршување на професијата. Нема вистина без точност. Точноста се покажува преку вистински податоци, Во новинарството точноста често се доведуваат во прашање преку давање на неточни податоци за времето на настанот, името и презимето на учесникот, функцијата, фактите, мерките итн. Најчесто се греша во името и презимето на кои се однесува информацијата. Понекогаш (не)точноста може да предизвика непријатности за поединци, институции, претпријатија и сл.

Чесноста (објективноста) е својство на новинарот кое се покажува преку отвореност и исправно постапување во однос на другите и јавноста. Чесноста во новинарството претпоставува објективност, лична непристрасност, користење на факти, добра аргументација и целосен пристап во обработката на настанот, односно потенцирање на важните во однос на неважните факти, а не обратно, искреност кон јавноста без нејзино заведување или манипулирање. Чесноста на новинарот се огледа и преку одбивање на разни спонзорства, донаторства, подароци, патувања, честење и други форми на лична корист. Соработката и блискоста на новинарите со спонзорите преставува опасно загрозување на професионалните стандарди на новинарската професија.

Непристрасноста преставува професионален стандард на новинарот според кој тој треба да биде неутрален, односно не треба да држи и застапува страна за настанот за кој ја информира јавноста. Настанот треба да се прикаже онака како што е настанат држејќи се до фактите и аргументите. Непристрасноста подразбира и врамнотеженост во информирањето, односно подеднакво остапување простор на страните во настанот.

Чување на изворот на информација е еден од професионалните стандарди на новинарската професија и спаѓа во доменот на професионална тајна. На ова сугерира и Минхенската декларација според која “новинарот треба да ја почитува професионалната тајна и не го кажува изворот на информацијата добиена на доверба.”¹ Тој треба да остане тајна дури и кога новинарот се јавува во својство на сведок. Обврската да не се издава тајната на изворот на информацијата е морална обврска и претставува еден вид на морален договор помеѓу новинарот и тајниот извор на информацијата.² Заштитата на новинарските извори е многуважна компонента на слободата на изразување.

Почитувањето на човековата личност – приватноста, исто така, претставува важен професионален стандард на новинарската професија. Овој стандард произлегува од два принципа: почитување на приватниот живот и заштита од повреда на честа. И овој професионален стандард произлегува од Минхенската декларација за правата и обврските на новинарите, според која ги обврзува новинарите “*да ја почитуваат приватноста на другите лица*.”³ Приватната сфера припаѓа на поединецот и доколку во неа се навлезе без одобрување се крши правото на почитување на приватност или интимата на поединецот. Од радиодифузерите се бара да не го повредуваат човечкото достоинство, што често се поврзува со почитување на добриот вкус и пристојноста. Иако не може да се најде единствена и сеопфатна дефиниција што спаѓа под заштита на човечкото достоинство, постои консензус дека таа подразбира забрана за приватноста или третирање на искористување на физичкото и менталното страдање и навлегување во личноста како предмет.

Од античка Грција и стариот Рим, па се до денес се прави разлика помеѓу јавното и приватното. Старите Грци и Римјани јавното го врзувале за политиката, односно за политичкото одлучување и одлуки (животот на слободните луѓе во агората или форумот), а приватно или интимно за животот на поединецот во семејството. Теориски и правно ова разграничување е јасно, но во конкретни ситуации тоа се покажува како многу деликатно и сложено. Тоа произлегува од одлуката на поединецот кој е јавна личност (актер, спортист) и заради одржување на неговата популарност, тие допуштаат да се пишува за нивниот приватен и интимен живот. Истото се однесува и за политичарите. Тие како носители на јавни функции се дел од јавната сфера. Се поставува прашање дали носителите на функции можат да имаат два одвоени животи: јавен и приватен. Колку нивниот приватен живот влијае на јавното делување? Колку нивното негативно однесување во приватниот живот може да се прифати?

¹ Види чл. 6 од Декларација за правата и обврските на новинарите, Минхен, 1971.

² Чурик, Ч, Медијска етика и медијски линч, Чигоја штампа, Београд, 2007, стр. 22.

³ Чл. 6 од Декларацијата за правата и обврските на новинарите, Минхен, 1971.

Недискриминацијата, односно отфрлањето на дискриминацијата по било која основа: расна, верска, полова, старосна, национална, социјална, политичка, и др., исто така, преставува важен професионален стандард на новинарската професија, а која е поврзана со почитувањето на човековата личност и достоинство. Разликите помеѓу луѓето по било кој основ треба да се прифаќаат, но тоа не значи дека поради нив некој треба да се прифати а некој друг да се отфрли во јавноста. Единствена прифатлива поделба на луѓето се универзалните вредности: љубов, вистина, слобода, правда, солидарност, достоинство. Однесувањето кое ги загрозува наведените универзални вредности треба да се отфрлаат и јавно жигосуваат. Основната одговорност и задача на новинарската професија е јавно да пишуваат и зборуваат за негативните појави и да ги жигосуваат, бидејќи тие го разјадуваат општественото ткиво.

Во тесна врска со начелото на недискриминација е и начелото на одбегнување на **говор на омраза** во новинарската професија. Новинарската професија се темели на вистинито информирање со примена на избалансирана и позитивна терминологија, која нема да создава тензии по било која основа. Говорот на омразата во јавноста внесува негативни емоции, предизвикува конфликти, ја продлабочува недовербата, ги дели луѓето по разни основи, за да на крајот заврши со насилство. Затоа не треба да се дозволи јавноста да се загадува со омраза, завист, презир, пакост. Зборови на омраза изречени или напишани во медиумите го поттикнува насилството и други облици на несоцијално однесување. Секоја омраза е деструктивна и осветничка. Тие што го практикуваат говорот на омразата немаат шанса за своја иднина, бидејќи произведува осветници кои било кога ќе се обидат да се реваншираат. Омразата *“по својата природа флуидна и тешко може да се задржи само во едно корито – таа секогаш покажува тенденција да нарасне и да се излие далеку од границите кои би сакале да ги поставиме”*.⁴ Говорот на омраза е карактеристично за поделените општества (национална, верска, расна, социјална основа). Тоа е одраз на состојбите во општеството и политиката. Ако општеството е поделено тогаш и говорот на омразата не е исклучена.

Освен горенаведените професионални стандарди добриот новинар треба да поседува **знаење, способност и совест**. Наведените карактеристики преставуваат дополнување на погоре наведените стандарди на професијата. Со цел да се достигнат наведените стандарди, современото новинарство налага потреба од континуирано едуцирање и усовршување на новинарот. Одамна помина времето кога новинарите беа *“универзални незнајковци”* или *“енциклопедиски сезнајковци”*. Денес од новинарите се бара да поседуваат високо стручно образование, да имаат широко и продлабочено знаење од сите

⁴ Nikola Milosevic, *Socijalna psihologija Staljinizma*, cas. “Filozofske studije”, br. XV, 1983, str.155.

општествени сфери, широка култура, да знае да води дијалог и толерантен пристап на реалноста, да почитува различности.

Меѓу новинарите има професионалци кои немаат високо образование, стручност, ни широка култура. Последица на таквата состојба е лесно манипулирање со таквите новинари, како од сопствениците на медиумите, така и од власта. Сопствениците на медиумите преку таквите новинари си ги штитат сопствените интереси кои често се спротивни на јавниот интерес. Власта, преку таквите новинари ги лансираат пораките кои на нив им одговараат. Од таквата ситуација најголеми губитници се граѓаните и целокупната јавност. Затоа, граѓаните кон новинарската професија и медиумите гледаат со голема недоверба.

Медиумите и новинарите имаат мултидимензионална улога:

1. да пренесуваат информации важни за јавниот живот,
2. да посредуваат меѓу власта и граѓаните, односно државата и граѓанското општество,
3. да ја критикуваат и да вршат контрола на власта.
4. подигање на нивото на општа култура на граѓаните (и демократската политичката култура)
5. социјализација на личноста и политичка социјализација
6. пренесување на универзални, особено човекови вредности
7. влијание за формирање и ширење на вредности и вредносни систем.

Освен позитивна улога, медиумите и новинарите, можат да одиграт и негативна улога: ширење на агресија, деструкција, дефетизам, негативни емоции. Имено, тие можат да се претворат во средство за ширење на лаги, хушкање, измама, создадат лоши чувства (омраза, завист, пакост) и состојби (паника, страв, деморализираност), како и да создадат ментална состојба кај одредени групи и поединци кои лесно прераснуваат во агресија, па се до организирање на злосторства. На пример најголем дел од граѓанските војни започнуваат како вербална војна, која новинарите со своите новинарски прилози ја поддржуваат и распламтуваат, за да подоцна истата се трансформира во реална војна.

Од горенаведеното можеме да констатираме дека медиумите и новинарите имаат двострука улога: позитивна и негативна. Позитивната улога треба да се поддржава, а негативната да се елиминира. Развојот на професионалните стандардите на професијата преставува макотрпна работа. (Чупиќ, стр 14).

Моралното информирање и созревање на новинарите е долг и незавршен процес. Добриот новинар секогаш треба да се раководи од моќта на знаењето и моќта на совеста. Во новинарската свест совеста секогаш треба да биде професионална водилка и внатрешен закон. Човек кој поседува моќ на знаење,

но не и моќ на совест, преставува стручњак без совест. Поради тоа, новинарите секогаш треба да имаат на ум никогаш да не ги одвојуваат овие два вида на моќ со кои располагаат.

2. Право на одговор и исправка

Во секоја професија, вклучително и новинарската се јавуваат грешки. Впрочем нема безгрешни, а грешките неминовно го следат животот. Затоа правото на грешка е едно од најелементарните права. Правото на одговор и исправка е еден од професионалните стандарди и етичко прашање на новинарската професија, но и ефикасно правно средство за корекција на грешките што ги прават медиумите при известувањето. Медиумите многу често намерно или ненамерно објавуваат информативни содржини кои се невестинити и засегнуваат одредени лица. Лицата кои се засегнати од некоја објавена информација во медиумите имаат право на одговор или на исправка на содржината кои медиумот мора да ги објави. Одговорот и исправката на засегнатото лице му овозможуваат до одреден степен да ја надомести штетата што му ја нанел медиумот со грешките и да не бара правна заштита во долготрајна, скапа и неизвесна судска постапка. Правото на одговор и исправка преставува превентивен и ефикасен начин на корекција на грешките на медиумите.

Правото на исправка и правото на одговор се различни начини за надоместување на штета направени од медиумските грешки.

Правото на исправка подразбира можност да се исправат грешките во медиумот во однос на изнесените погрешни факти. Брзото остварување на ова право во најголем број на случаи му овозможува на засегнатото лице ефикасен начин за надоместување на ненамерно направената штета. Ова право не преставува никаква закана за независност на медиумот.

Правото на одговор на лицето на кое му е нанесена штета на честа или угледот му овозможува пристап до медиумот за да ги соопшти своите ставови за одредено прашање. Поради тоа, правото на одговор е повеќе подложно на злоупотреба отколку правото на исправка.

Според меѓународните стандарди и практиката на голем број на држави, за ефикасно и правилно остварување на правото на одговор и исправка неопходни се неколку услови:

- 1) Правото на одговор треба да се наложи како обврска само во случаи кога се публикувани лажни изјави кои повредуваат суштествени права на засегнатото лице, односно ова право не смее да се користи за коментирање мислења кои не му се допаѓаат некому;

- 2) Одговорот и исправката треба да бидат објавени во најкус можен рок и во сличен/приближен термин како и оригиналната содржина со која е повреден нечиј легитимен интерес;
- 3) Должината на одговорот треба да биде сразмерна на оригиналниот прилог во печатениот или електронскиот медиум;
- 4) Одговорот или исправката треба да се ограничени само на неточно изнесените факти во оригиналниот текст и не треба да се користат за отварање нови прашања или за коментирање на фактите што се коригираат;
- 5) Од медиумите не треба да се бара да објавуваат одговор кој преставува злоупотреба или има негативна содржина.

Комитетот на министри на Советот на Европа во 1974 година усвои Резолуција (74) 26 во која се потенцира значењето на правото на одговор, утврдувајќи конкретни правила за негово остварување. Во Резолуцијата е наведено дека медиумите имаат право да одбијат објавување одговор или исправка доколку: одговорот или исправката не му е доставена на медиумот во разумен временски рок; должината на одговорот или исправката ја надминува должината на објавената содржина; одговорот или исправката не се ограничува само на оспорувани факти и мислења; содржината на одговорот или исправката претставува законска повреда или е спротивна на интересите на трета страна што се заштитени со закон и доколку засегнатото лице не може да покаже постоење легитимен интерес.

Исто така, правото на одговор или исправка спаѓа во фундаменталните права утврдени и во европската аудиовизуелна регулатива. Така, во чл. 23 на Директивата за аудиовизуелни медиумски услуги во однос на правото на одговор и исправка е регулирано следното:

".....секое физичко или правно лице без оглед на националноста, чии легитимни интереси, поконкретно угледот и доброто име, биле нарушени со изнесување неточни факти во некоја телевизиска емисија, мора да добие право на одговор или друго соодветно правно средство. Државите-членки треба да обезбедат вистинско остварување на правото на одговор или друго правно средство да не биде попречено со наметнување неразумни барања или услови. Одговорот треба да биде пренесен во разумен временски рок по потврдувањето на основаноста на поднесеното барање и во време и на начин соодветни на емисијата на која се однесува барањето".

Вообичаено е наместо лицето да се појави во програмата, радиодифузерот да ја емитува неговата изјава со одговорот или исправката.

Во Република Македонија остварувањето на *правото на исправка и одговор* е утврдено со Законот за медиуми (Сл. Весник на РМ, бр. 78/13).

2.1 Право на исправка

Правото на исправка на објавена информација е уредено со членовите од 17 до 25 од Законот за медиуми. Во наведените членови е конкретизирана правната постапка (процедура) за остварување на правото на исправка на објавена информација и ова право го има *секое физичко или правно лице има право од издавач на медиум, односно од одговорен уредник на издавач на медиум да бара, без надоместок, да објави исправка на објавена информација во која се наведуваат неточни факти објавени во информацијата, а со кои биле повредени неговите права или интереси.*⁵

Барањето за објавување на исправката, се поднесува до одговорниот уредник на издавачот на медиум во писмена форма во рок од 30 дена од денот на објавувањето на информацијата на која се однесува исправката, односно одговорот. Барањето мора да биде образложено и потпишано од страна на подносителот на исправката и да ги содржи сите потребни податоци за подносителот на исправката.⁶ Доколку издавачот на медиум до денот на поднесувањето на барањето за исправка веќе извршил исправка, во тој случај оштетената страна не може да се бара исправка.

Во барањето се наведува информацијата на која се однесува исправката, како и датумот и часот на нејзиното објавување, односно емитување.

2.2 Објава на исправката

Исправката се објавува, без измени и дополнување, на исто или соодветно место во содржината на медиумот и на ист или соодветен начин на оној кој што била објавена информацијата. Притоа, исправката не смее да биде несразмерно подолга од информацијата на која се однесува исправката. Во програмите на радиодифузерите (радио и телевизија) исправката се објавува со читање во истата програма и термин во која е објавена информацијата на која се однесува исправката.

Исправката мора да биде објавена во рок од два дена од доставувањето на барањето во првиот нареден број (ако е печатен медиум-весник). Поради сензибилноста на моментот, за време на избори исправката има итен карактер. Имено, за време на изборен процес исправката мора да биде објавена во првото следно издание, односно првата следна програма од ист вид веднаш по примањето на исправката.⁷ Притоа, законот е дециден во однос на тоа дека не е дозволено со исправката во истото издание да се објавува коментар на таа исправка или одговор на исправката. Исто така, законот таксативно ги набројува

⁵Чл. 17 став 1 од Законот за медиуми (Сл. Весник на РМ, бр. 184/13)

⁶Ибид, чл. 17, став 2.

⁷Закон за медиуми, чл. 19 став 1

случаевите кога одговорниот уредник не е должен да ја објави исправката. Тие случаи се кога: исправката не се однесува на информацијата на која се повикува заинтересираното лице; исправката не содржи податоци во врска со наводите во информацијата; барањето за објава на исправката не е потпишано од подносителот на барањето или овластеното лице на правното лице; исправката е несразмерно поголема од информацијата на која таа се однесува; исправката е напишана на јазик кој не е идентичен на јазикот на којшто е објавена оспорената информација; издавачот на медиум веќе сам објавил исправка на објавената информација и др.⁸

Исто така, со Законот се овозможува на заинтересираното лице издавачот на медиум да му се обезбеди копија од објавената информација во рок од три дена од денот на приемот на писменото барање.

Доколку одговорниот уредник на издавач на медиум не ја објави исправката согласно одредбите на Законот за медиуми (чл. 19), тогаш, заинтересираното лице има право да поднесе тужба против одговорниот уредник пред надлежниот суд во рок од 30 дена од истекот на рокот за објавување на исправката. Судските спорови во врска со објавата на исправката се од итен карактер, односно се решаваат по итна постапка.⁹

2.3 Право на одговор на објавена информација

Освен правото на исправка на објавена информација, Законот за медиуми обезбедува и право на одговор на објавена информација (чл. 26-28). Правото на одговор го имаат секое правно и физичко лице кое е споменато во одредена содржина на медиумот. Имено, физичкото или правното лице има право да поднесе барање до издавач на медиум, без надоместок, да објави негов одговор на објавена информација, доколку физичкото или правното лице има поврзаност со наведените факти објавени во информацијата или доколку има легитимен интерес. Одговорот треба да содржи текст или порака од иста природа и со иста должина, како и објавената информација со кој се негираат или битно се надополнуваат спорните наводи за фактите и податоците во објавената информација.¹⁰ Одговорот на објавената информација мора да се објави во автентично доставената форма, односно без промени или дополнувања со исклучок на исправки на правописни грешки. Доколку одговорот на објавената информација е подолг, одговорниот уредник има право од подносителот на барањето да побара скратување на одговорот. Одговорниот уредник може да одбие да го објави одговорот во случај кога објавената информација е дел од веродостоен извештај од јавни седници на државни органи и судови, како и во

⁸ Ибид, чл. 19 став 3.

⁹ Ибид, чл. 23 став 2

¹⁰ Закон за медиуми, чл. 26 став 1 и 2.

случај кога во одговорот се наведуваат очигледни неточни податоци или тврдења, односно и други наводи кои со сигурност се непогодни за докажување. Доколку одговорниот уредник на издавач на медиум не го објави одговорот на објавената информација, во тој случај заинтересираното лице (физичко или правно) има право да покрене тужба против одговорниот уредник пред надлежниот суд во рок од 30 дена од истекот на рокот за поднесување на одговор на објавената информација, а судските спорови во врска со правото на одговор се решаваат по итна постапка.

3. Заштита на малолетни лица

Заштитата на малолетниците е меѓу примарните цели на регулирањето на програмските содржини во демократските држави во светот. Интенцијата е децата да бидат заштитени од содржини кои можат да им наштетат на моралниот, психолошкиот или во физичкиот развој. Една од основните цели на правната регулатива на медиумите (без разлика дали е печатен или електронски) секако е обезбедување на *заштита на малолетните лица*. Заштитата на малолетниците од содржините што можат штетно да влијаат врз нивниот морален, умствен и телесен развој е особено важно прашање. Регулативата, главно се однесува на содржини со прекумерно насилство, порнографија и вулгарен јазик. Во многу држави се воведени системи на предупредување и сигнализација на содржините што не се погодни за деца или малолетници и обврска за радиодифузерите нив претходно да ги категоризираат. Повеќе држави имаат воведено и т.н. временски граници за телевизијата, до кои не е дозволено да се емитуваат штетни содржини што би ги гледале деца или малолетни лица.

Во повеќе европски држави прикажувањето на голотија на телевизија е дозволено во секое време од денот, освен голотијата во сексуален контекст, што е овозможено само за возрасните. Во многу муслимски држави, прикажување на голотија не се дозволени во текот на денот.

Слични содржини има и во однос на прикажувањето на содржини со насилство. На пример, во САД во утринските часови се дозволени содржини со насилство, додека во повеќето држави на Западна Европа вакви содржини можат да се прикажуваат исклучиво доцна во ноќта.

Прашањето на заштитата на малолетниците е регулирано и со Директивата "*Телевизија без граници*" и Директивата за аудиовизуелни медиумски услуги стои дека "...не се дозволени програмите што сериозно би го нарушиле физичкиот, менталниот и моралниот развој на малолетниците (порнографија и прекумерно насилство). Другите програми кои можат да им нанесат помала штета на малолетниците, кога не се во кодирана форма, мора да се прикажуваат во време кога не се очекува малолетниците да гледаат телевизија. Пред да пушти такви програми, радиодифузерот треба да емитува

акустично предупредување или во текот на прикажувањето да ги означи со визуелен симбол.

Во регулаторната практика на различни држави се користат разни приоди, но најприменуван секако приодот со воведување на временски граници кои упатуваат на периодите во денот кога несмеат да бидат емитувани содржини наменети за возрасни. Временската граница по која е дозволено емитување на програмите за возрасни во повеќе држави е 22.00 часот. На заштитата на малолетници значајно место е посветено и во нашето медиумско законодавство. Во Законот за медиуми на РМ е утврдено доколку се издава печатен медиум со порнографска содржина, тој мора да поседува видливо предупредување дека содржи порнографија, како и предупредување дека неговата дистрибуција, односно продажба е забранета за малолетни лица и да биде спакуван во просирна најлонска фолија.

Исто така, и издавач на електронска публикација е должен да преземе соодветни мерки со помош на технички средства или со адекватна заштита за ограничување да оневозможи малолетните лица да имаат пристап до електронски публикации со порнографска содржина.

Заштитата на малолетните лица при емитување на радио или телевизиски програми се обезбедува на начин утврден со Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги. Согласно одредбите на овој закон, програмските содржини што можат да го загорзат физичкиот, психичкиот и моралниот развој на децата и младите, можат да се емитуваат само во периодот од 24.00-05.00 часот, при што програмите треба да бидат означени пред почетокот на нивното емитување, со акустично или визуелно предупредување (чл. 71 став 1 и 2).

4. Содржини со кои се поттикнува криминал и безредие

Претходно напоменавме дека заради заштита од содржини кои поттикнуваат криминал и безредие е дозволено ограничување на слободата на изразување (чл. 10 став 2 од ЕКЧП). Ова подразбира ако националните регулаторни тела констатираат такви содржини во програмите на радиодифузерите, веднаш можат да им наложат да го стопираат емитувањето и да им изречат соодветни мерки. Најчесто регулативата забранува содржини кои поттикнуваат криминал и безредие и ваквите дела се третираат како кривични дела.

Во Република Македонија, со Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги е наведено дека *"Во програмите на радиодифузерите, како и во програмите што се реемитуваат преку јавните комуникациски мрежи, не се дозволени програми што се насочени кон насилно уривање на уставниот поредок на република Македонија или кон поттикнување или повикнување на*

воена агресија или на разгорување национална, расна, полова или верска омраза и нетрпеливост" (чл. 69 од ЗААВМУ).

5. Содржини со кои се поттикнува расна или етничка омраза и нетрпеливост

Едно од најопасните прашања со кои се соочуваат регулаторните власти во државите е говорот на омраза. Емитирањето на програмски содржини со кои се поттикнува расна или етничка омраза е сериозна причина за ограничување на слободата на изразување. Европската регулатива во аудиовизуелната сфера содржи одредби со кои им е дозволено на националните регулатори да го соопрат прекуграничното пренесување на кои било аудиовизуелни сервиси доколку проценат дека во некои содржини се поттикнува расна, етничка, национална или верска омраза и нетрпеливост. Поради тоа, од исклучителна важност е регулативата на секоја држава да се формулираат строги правила со кои се забранува емитирање какви било содржини кои можат да поттикнат омраза врз расна, национална, етничка, верска или полова припадност. Ваквите негативни појави особено доаѓаат до израз за време на конфликти кога неодговорните радиодифузери намерно објавуваат информации и пораки со кои дополнително создаваат тензии кои можат негативно да влијаат врз јавноста.

Говорот на омраза е можне чувствително прашање во постконфликтните општества, каде медиумите имаат огромна одговорност во создавањето на доверба помеѓу различните етнички и верски групи, а регулаторните тела мора да ги санкционира сите емитирања или објавувања на какви било облици на говор на омраза.

6. Верски програми

Религијата честопати се злоупотребува како извор на тензии меѓу различни верски заедници во едно општество, па затоа во националното законодавство на голем број на демократски држави се забранува објавување содржини кои поттикнуваат верска омраза и нетрпеливост.

Во согласност со општествените и културните специфики, потребите и интересите на публиката и достапноста на фреквенцискиот спектар, секоја држава одредува правила дали ќе и дава дозволи и на станици кои емитираат верска програма. Во Германија, на пример каде што поголемите верски заедници имаат статус на формален дел на граѓанското општество, на секоја верска заедница и е дозволено да поседуваат еден телевизиски канал. Во Велика Британија, каде аналогниот телевизиски спектар има ограничен број фреквенции, а бројот на верски групи е многу голем, за верските групи беше забрането да имаат радиодифузни дозволи. Меѓутоа, во другите области во кои спектарот не е ограничен, како радиоспектарот или сателитската телевизија,

верските заедници можат да поседуваат дозволи за емитување (Salomon, 2008:50).

Друго чувствително прашање е дали треба да се забранат содржините во кои негативно се зборува за одделна религија или намерно се изнесуваат навредливи коментари? Во голем број држави се смета дека за религијата треба да се разговара отворено како и за секое друго општествено прашање и да се дозволи слободно изнесување ставови и мислења како и во политичка дебата. Во други држави, особено во оние со државна религија, дебатите или критичкото коментирање би биле неприфатливи и би ги навредиле чувствата на мнозинството од населението. Затоа кога се одредуваат правилата во регулативата, мора да се има предвид слободата на изразувањето да биде во рамнотежа со чувствата што можат да бидат предизвикани кај публиката (Трпевска, стр.92).

7. Промвирање на културна разновидност

Регулирањето на радиодифузната односно аудиовизуелната област во европската медиумска политика се карактеризира и со две други специфики и меѓусебе испреплетени цели-промовирање на културната разновидност и конкурентност на европската аудиовизуелна индустрија. Според чл. 4 на Директивата "Телевизија без граници", сите држави членки на ЕУ мора да обезбедат радиодифузерите да резервираат значаен дел од времето за емитување европски дела, секогаш кога е можно преку соодветни средства. Притоа, во чл. 4 е утврдено дека во *европски дела* не се сметаат вестите, спортските настани, игрите, рекламирањето, телешопингот и телетекст услугите.

Во чл. 6 од Директивата "Телевизија без граници", а во новата Директива за аудиовизуелни медиумски сервиси е поместен во членот 1 (n), според кој европски дела се сите програми произведени врз основа на договори за билетарална копродукција склучени меѓу државите членки на ЕУ и трети држави, под услов копродукцентите од ЕУ да учествуваат со поголем удел во продукциските трошоци и да имаат контрола врз продукцијата. Понатаму, во чл. 5 на Директивата "Телевизија без граници" и на новата Директива за аудиовизуелни медиумски сервиси (услуги) се наведува дека државите-членки треба таму каде што е остварливо да обезбедат радиодифузерите (на национално ниво) да резервираат најмалку 10% од своето време (не сметајќи го времето за вести, спортски настани, игри, реклами, телетекст услуги и телешопинг) или најмалку 10% од својот програмски буџет за европски дела создадени од независни продуценти. Откако ќе се воведат во националната регулатива, оваа обврска радиодифузерите треба да ја постигнат постепено, а најдоцна за пет години од влегувањето во сила. Целта на оваа мерка е да се стимулира создавањето нови и оригинални европски дела кои се произведени надвор од

уредувачката контрола на радиодифузерите и да се стимулира развојот на малите и средните продуцентски компании.

Освен зајакнувањето на европската аудиовизуелна продукција, генерална цел е и да се промовира културната разновидност и културното наследство на народите и заедниците кои живеат во Европа.

Заклучок

Европската унија со донесување на соодветна регулатива (директиви, декларации, конвенции, препораки) посветила големо внимание во регулацијата на медиумската професија и професионалните стандарди на новинарската професија и програмските содржини со кои се заштитува публиката (јавноста), особено малолетната публика од разноразни негативни влијанија како што се: правото на одговор и исправка, говорот на омраза, порнографијата, содржини со кои се поттикнува расна или етничка омраза и нетрпеливост, предизвикување на верска омраза и нетолеранција, содржини со кои се поттикнува криминал и безредие и др.

Освен тоа, медиумите се обврзани во своите програмски содржини да емитуваат програми со кои ќе се афирмираат европските вредности, културната разновидност и конкурентност на европската аудиовизуелна индустрија.

Од аспект на национална регулатива, државите членки на ЕУ и државите кандидати за влез во ЕУ имаат обврска сите стандарди да ги транспонираат во сопственото национално медиумско право кои се однесуваат на програмските стандарди и содржини и афирмацијата на културната разновидност и конкурентност.

Кога станува збор за националното медиумско законодавство во Република Македонија, можеме да заклучиме дека тие се речиси во целост имплементирани и вградени во националната регулатива. Единствен проблем е што медиумите не ја почитуваат националната регулатива во целост, и поради тоа треба да зајакне контролата и надзорот над примената на регулативата во оваа сфера, односно да зајакне независноста на Агенцијата за аудио и аудиовизуелни-медиумски услуги во однос на политичките влијанија. За да се отстранат ваквите влијанија потребна е радикална реформа на структурата на Советот на Агенцијата и изборот на директор на оваа институција, каде изборот да се остави на самите медиумски асоцијации и медиумските работници, без мешање на политиката во овој процес.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Декларација за правата и обврските на новинарите, Минхен, 1971;

Директивата *"Телевизија без граници"*, Европска комисија;

Директивата за аудиовизуелни медиумски услуги, Европска комисија, 2007;

- Европска конвенција за човекови права, Совет на Европа (1950);
Законот за медиуми (Сл. Весник на РМ, бр. 78/13);
Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (Сл. Весник на РМ, бр....)
Мајхошев, А (2018), Медиумско право (учебник), Универзитет "Гоце Делчев"-
Штип;
Мајхошев, А (2016), Новинарска етика (авторизирани предавања), Универзитет
"Гоце Делчев"-Штип;
Milosevic, N (1983), *Socijalna psihologija Staljinizma*, cas. "Filozofske studije", br.
XV;
Препорака R 1215 (1993) за етика во новинарството, Парламентарно собрание,
Совет на Европа
Препорака R (97)19 за прикажување насилство во електронските медиуми,
Комитет на министри, Совет на Европа;
Препорака R (97) 20 за говор на омраза, Комитет на министри, Совет на Европа;
Препорака R (97) 21 за медиуми и промовирање на култура на толеранција,
Комитет на министри;
Резолуција (74) 26 правото на одговор, Комитетот на министри на Советот на
Европа, 1974;
Salmon, Eve (2008), *Guidelines for Broadcasting Regulation*, CBA. Достапно на:
<http://www.cba.org.uk/Publications/documents/RegulatoryGuidelines.pdf>
Трпевска, С. (2010), Слобода на изразување, јавен интерес и медиумска
регулација, Висока школа за новинарство и односи со јавноста, Едиција
Ex Libris, Скопје;
Чупиќ, Ч. (2007), Медијска етика и медијски линч, Чигоја штампа, Београд;